

Kitap Tanıtma :

ELENA FRANGAKIS-SYRETT, *The Commerce Of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)*, Akhens 1992, (Centre for Studies Asia Minor Studies) XIX+375 s., ISBN 960-85021-5-2.

Osmanlı Devleti'nin özellikle XVII. yüzyıldan sonraki en önemli dış ticaret limanlarından birisi olan İzmir Şehri, son yıllarda önemli bir araştırma mevzuu olmuştur. D. Goffman'dan sonra, Elena Frangakis-Syrett Hanımefendi de, şehrin XVIII. yüzyıldaki ticaret hayatını incelemiş ve yayınlamıştır.

İzmir Ticaretinin, tahrirlerin en bol olduğu dönemde, yani XVI. yüzyılda nihayet bir kaba olması sebebiyle, hemen ulaşılabilecek Osmanlı kaynakları pek bol değildir. Bununla birlikte, XVII. yüzyıldan sonraki hayatının belgelere yansımaları, İstanbul'daki Başbakanlık Arşivinin değişik tasniflerinde bol olarak bulunmaktadır. Bu ilk dönemin Osmanlı belgelerinin İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu tarafından işlendiğini biliyor ve yayınlanmasını bekliyoruz. Sonraki dönemlerin Türk arşivlerine dayalı çalışmalarına da başlamıştır.

İzmir Şehri'nin erken tarihi ile XVI. ve XVII. yüzyılları da Batılı meslektaşlar tarafından incelenmiştir. Vaktiyle bu satırların yazarının sadece ana çizgileriyle göstermeye çalıştığı (*İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974) İzmir'in ticaret hayatıyla ilgili olarak ayrıca Prof. Dr. Necmi Ülker'in de bir doktora çalışması vardır. İzmir Şehrinin, ilişki kurduğu limanlardaki kayıtlar sebebiyle Avrupa Devletleri'nin arşivlerinde de belgeleri pek çok olup, bunlarla da mükemmel tetkikler yapılabileceğini belirtmiş idik ("İzmir Tarihinin Meseleleri", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Haz. T.Baykara, İzmir 1993, s. 3-6). Hatta İzmir'i görmeden de mükemmel çalışmalar yapılabilir ki, bir örneği elimizdeki eserdir.

İzmir'in Onsekizinci yüzyıldaki ticaretini konu alan bu eser, İskenderiye'de doğan Yunan asıllı bir Amerikalı meslektaşımız olan Elena Frangakis Hanımefendi'nin 1984'de Londra Üniversitesi'ndeki doktora çalışması olup, baba ve annesine ithaf edilmiştir. Bu çalışma, daha çok İngiliz ve Fransız arşivine dayanmakta olup, ayrıca konuyla ilgili hemen bütün çalışma ve yayınlar da görülmüştür. XVIII. yüzyıl sonraki yüzyılın başlarında, gerçekten önemli bir tarih olması gereken 1820'ye kadar devam ettirmesi de yerindedir. Çünkü İzmir'de ki XVIII. yüzyıl şartlarının bu tarihe kadar kesinlikle devam ettiğine ve bundan sonra büyük bir değişimin başladığına, şüphe yoktur.

Küçük-Asya Araştırmaları Merkezi Direktörü Prof. P.M. Kitromilides'in takdim (veya söz-başı) den sonra, Frangakis-Syrett'in kitabı hakkında bilgi verdiği, kasım 1988 tarihli bir önsöz gelmektedir. Bu kısım, içindekiler ve listelerin verilmesi sebebiyle XIX. sahife tutuyor. Kitap, 8 bölüm, ekler, bibliyografya ve indeks'ten oluşmaktadır.

Osmanlı iktisadi düzeninin incelendiği birinci bölüm, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu" başlığını taşıyor (1-16). Burada, Frangakis, Osmanlı Devleti'nin yapısını kısaca,

çok başarılı değil, fakat yeterli ölçüde ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada verilen harita da, XIX. yüzyıl başlarına değil, ortalarına aittir.

İkinci bölüm, "XVIII. Yüzyılda İzmir Liman-şehri" başlığını taşımakta (23-41) olup, İzmir'in geçmişini ve XVIII. yüzyıla kadar olan tarihini ele almıştır. İzmir'in XVII. yy. başlarından itibaren, bir dış ticaret limanı olarak gösterdiği büyük gelişmenin üzerinde durulmaktadır. Şehrin bu devri, N. Ülker ve D. Goffman tarafından incelenmiştir.

Üçüncü bölüm, "Onsekizinci yüzyıl İzmir'i'nin çevre ve sosyal şartları"dır (43-74). Burada öncelikle, *veba* ele alınmakta ve ayrıntılı bilgi verilmektedir. Bunu *zelzele* yer sarsıntıları takip etmektedir. *Yangın* lar, kısmen zelzelelerle bağıntılı olmakla birlikte, zaman zaman şehri harab etmişlerdir. Ayaklanma ve öteki kargaşalıklara da temas edilmiştir. Dikkate değer bir konu, harplerin İzmir ile olan ilişkisi olup, bazı savaş senelerinde İzmir ticareti olumsuz etkilenmiştir. Korsanlık da deniz ticaretinin önemli bir belası olup, kimi zaman Osmanlı, ama çoğunlukla öteki milletlerin korsanları, mesela en son, 1820 sonrasındaki Yunan korsanları etkili olmuşlardır.

Dördüncü bölüm, İzmir'deki "Avrupa ve Osmanlı tacirleri"ni ele almaktadır (75-118). Avrupalı tacirlerin Osmanlı Devleti'yle olan ilişkileri ele alınarak, başlıca İngiltere ve The Levant Company incelenmektedir. Fransa tacirlerinin gelişi, 1730 sonrasında olup, 1784-86 arasında en üst dereceye bulmuştur. Ancak Napolyon savaşları bu ticareti geriletmiştir. Hollanda (Dutch) tacirleri, üçüncü sırada olup, Avrupa paralarını getirirlerdi. Bu devletin Avrupa harplerinde taraf-
sız kalışı bir üstünlük sağlamış idi.

Bu bölümde incelenen Osmanlı tacirleri, daha çok gayri-müslimlerdir. Bunlar arasında Yahudiler, 1605'ten sonra görünür ve ilişkilerde etkilidirler. Ermenilerin gelişlerini yazar belirt-
mese de hemen aynı tarihlerde olmalıydılar. Rumlar ise, yüzyılın ikinci yarısında daha faal olmuşlardır.

Türklerin bu ticarete, sanıldığından da büyük nisbette kauldığını, Fourcade'ın geç tarihli (1812) bir yazısından çıkartabiliriz. Türklerin ülke içi ticareti denetimlerinde tuttukları kesindir. Ayanların ticaretle ilişkileri de önemlidir.

Beşinci bölüm, "Fransa ile Ticaret: 1700-1820" (119-154) başlığını taşımakta olup, XVIII. yüzyılın en hakim ticaret olayıdır. İzmir'in, bütün Osmanlı ülkesi liman-şehirleri (İstanbul, İskenderun, Sidon, Kıbrıs, Trablus-Şam, İskenderiye, Selanik, Adalar denizi ve Mağrib limanları) arasındaki önemli yeri burada ayrıca belirtilmiştir. Bu arada son olarak para ticaretine temas edilerek, Amerika altın ve gümüşü ile beslenen Avrupa paralarının Osmanlı ülkesinde çok iyi pazar bulması ele alınmaktadır. Hatta 1750-89 arasında Fransızların gönderdiklerinin % 15 kadarı para olmuştur. Ancak bu bazen tersine de oluyordu. İzmir 1780'lerde madeni para ithal etmişse de, 1760 ve 70'lerde göndermiştir. Madeni para ticareti, bu eserde önemle ele alınmış ve incelenmiştir.

Altıncı bölüm "Batı Avrupa ile ticaret, 1775-1820" (155-188) başlığını taşır. Avrupa'daki yeni oluşumdan sonra, kaynakların bollaşması ile, 1775 sonrasında daha geniş bir bilgi imkanı vardır. 1775-89 arasında İzmir'den en çok ihracat Marsilya'ya, sonra Hollanda'ya oluyordu. İthalat da bunun hemen aynıdır. 1801 sonrasında ise Trieste Limanı öne geçmiş, 1819 sonra-

sında ise İngiltere etkili olmaya başlamıştır. Nihayet 1811 sonrasında Amerika da İzmir ticaretine kaulacaktır.

Yedinci bölüm, İzmir liman-şehrinin "İthalat"ıdır (189-214). Marsilya'dan ithalatın çoğunluğu kumaş olup, bunu kahve, şeker, çivit (indigo) ve boya takib etmektedir. Kumaş (çuka) ithalatı çok önemli olduğundan geniş bilgi verilmiştir. Kahve, şeker ve çivit, müstemleke mamulleri olarak, son zamanlara kadar İzmir ithalatında önemli yer tutmuşlardır.

Sekizinci bölüm, İzmir'in "İhracat"ını (215-247) incelemektedir. En iyi bilgi imkanı olan Marsilya ile olan ticarete, 1700-1820 arasında Tiftik ipliği, ipek, pamuk, pamuk ipliği, yün ve kumaş nispetleri verilmiş ve incelenmiştir. Mesela 1705'te, yukardaki sıraya göre nisbetler % 15.3; 17.3; 7; 15.4; 13 ve 7 idi. 1750 senesindeki nisbetler ise şöyledir: 24.4; 6; 39; 6.1; 16; 1. 1705 de bunların toplamı % 75.7 olup, 1750 de İzmir ihracatının % 92.5 teşkil etmiştir. 1817'deki durum, yeni devrin işaretidir: 2.4; 1; 21.4; -; 8; -. Yeni devirde artuk pamuk ipliği ve kumaş yoktur ve toplam ihracatın ancak % 32.8'ini teşkil etmektedir. Oysa 1789'da pamuk ihracatı % 45.3, pamuk ipliği de % 20 olmuş idi. Yazar, Tiftik ipliğini ayrıntılı ele aldıktan sonra, ipek üzerinde duruyor. İran ipeğinin ihracatı geçen yüzyıldan beri, savaşlarla kesilerek devam ediyordu. Pamuk ihracatı, yüzyılın ortalarında ve ikinci yarısında çok artmıştır ve Marsilya'ya giden pamukların % 48 (1784)'ten % 65'e (1785) kadar büyük çoğunluğu İzmir'den gitmektedir. Pamuk ipliğinde de, hemen aynı durum vardır. Yün ve halı ve kilimin de yer aldığı öteki Osmanlı mamulatu ile bu kısım bitiriyor.

251-333, sayfeler arasında yer alan eklerde önemli bilgiler aynen verilmiştir. Bir tacirin borçlar listesi; veba hastalığının olduğu yıllar, gayrimüslim tüccar listeleri gelmektedir. B ekinde, Osmanlı limanlarının Marsilya ile ticaretleri, beşer yıllık dönemlere göre yüzde olarak verilmiştir. İzmir Limanı, öteki Osmanlı limanları olarak sayılan İstanbul, İskenderun, Sayda (+Akka), Kıbrıs, Trablus-şam, İskenderiye/Mısır, Selanik(+Kavala), Adalar-denizi limanları, Mora, Girit, Mağrib arasında, 1739'a kadar dönemde (2 defa) ikinci, üçüncü (üç defa) veya dördüncü (1 defa)dür. mesela 1700-1704 döneminde İskenderiye birinci (%23), İzmir ikincidir (%22.8). Fakat 1740 senesinden sonra İzmir, 1789'a kadar hep ilk sırada olup yüzde olarak nisbeti, % 17.7 ile % 39 arasında değişmektedir. İthalat rakamları, sadece 1749 sonrasında verilmiş olup, İzmir burada da hep birincidir. Fakat ithalatta, İstanbul, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru önemli bir rakama (1786-88 arasında % 26, İzmir % 31) ulaşmaktadır. Sonraki tablolarda her yılın yüzde ve para olarak değeri gösterilmiştir. Bu arada İzmir konsolosunun rakamları ile Marsilya ticaret odasının kayıtları mukayeseli olarak 8. tabloda gösterilmiştir. Öteki tablolarda da çok yararlı bilgiler (madeni para ticareti gibi) vardır.

Elena Frangakis-Syrett'in mükemmel eseri, Bibliyografya (335-360) ve indeks (361-375) ile sona ermektedir. Yazar bu çalışmasıyla, hem XVIII. yüzyıl Osmanlı iktisadi tarihine katkıda bulunmuş, hem de İzmir Şehr'i'nin ticaretinin esaslarını ortaya koymuştur. Son yıllarda, İzmir ve Batı Anadolu'ya gelip oradaki meslektaşlarla bizzat tanışarak iyi ilişkiler kurmuş olan Sayın Frangakis-Syrett Hanım'ın, çalışmalarına devam edeceğini ve alanını da genişleteceğini ümid ediyoruz. Kendisine bu güzel çalışmasından dolayı, bir İzmir tarihçisi olarak da teşekkür ederim.

